

Цивільне та сімейне право. Проблеми господарського та корпоративного права. Питання цивільного та господарського судочинства

Бабецька І. Я.

До питання про правову природу переважних прав в корпоративних правовідносинах

УДК 347.191

Сучасна цивілістична література характеризується різноманіттю поглядів на правову природу переважних прав в корпоративних правовідносинах. Виходячи з того, що переважні права входять до складу корпоративних прав, вирішення цього питання потребує детального наукового аналізу правової природи переважних прав через співставлення з правовою природою корпоративних прав.

Дослідженням проблеми переважних прав в корпоративних правовідносинах займалися такі вчені, як В. А. Белов, В. І. Бобрик, В. А. Васильєва, І. Р. Калаур, С. С. Кравченко, В. М. Кравчук, В. І. Крат, Л. В. Кузнецова, Л. Ю. Леонова, В. В. Луць, Р. Е. Пивовар, І. Б. Саракун, І. В. Спасибо-Фатєєва, М. В. Субботин та інші.

Метою даної статті є дослідження правової природи переважних прав в корпоративних правовідносинах шляхом аналізу чинного законодавства України та дослідження поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців щодо даного питання.

Якщо ж проаналізувати норму закону, то можна сказати, що законодавець у Цивільному кодексі України не оперує поняттям корпоративних прав [1], а у Господарському кодексі України, воно визначено у ст. 167 [2], зі змісту якої слідує, що корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Звідси ми можемо говорити, що корпоративне право являє собою поєднання майнових (право на отримання певної частки прибутку (дивідендів) юридичної особи

та активів у разі її ліквідації) та немайнових прав (право на участь в управлінні нею). Необхідним є доповнення немайнових прав також правом на інформацію, а майнових – правом вимоги проведення розрахунків при вибутті з господарського товариства або в певних випадках – виплати вартості акцій.

У сучасній юридичній літературі є дискусійним питання щодо правової природи корпоративних прав взагалі, неговорячи вже про переважні корпоративні права. У пошуках відповіді на нього науковці досліджують особливості здійснення окремих повноважень учасників господарських товариств, систематизують їх за різними критеріями поділу та аналізують взаємозв'язок між окремими групами. Здебільшого, за основу поділу дослідники беруть юридичну природу правомочностей учасника і моделюють корпоративне право як симбіоз майнового та немайнового характеру [3, с. 18]. Наприклад, даний підхід законодавець використав в Законі України "Про акціонерні товариства" (ст.2), визнаючи корпоративні права акціонерів як сукупність їхніх майнових та немайнових прав, які випливають з права власності на акції.

По суті, поняття "корпоративні права" має подвійну правову природу: цим терміном охоплюються, з одного боку, права особи, що випливають із участі у статутному фонді (майні) господарської організації корпоративного типу, а з другого – безпосередньо такі об'єкти прав власності, як акції, частки у статутному фонді (майні), паї. Ці об'єкти (акції, частки, паї) перебувають у цивільному обігу з обмеженнями, встановленими чинним законодавством та установчими документами і можуть розглядатися як особливі види майна.

І. В. Спасибо-Фатеева в своїй монографії вказує на комплексність правової природи прав в корпоративних правовідносинах, які складаються з декількох взаємопов'язаних прав майнового, немайнового та організаційного характеру. Виділивши однієї з них є неправильно, оскільки вони становлять нерозривну єдність: майнова участь (вкладення капіталу в різні способи, в тому числі придбанням акцій) зумовлює організаційні права (право на участь в управлінні через принцип "одна акція-один голос". Аналогічне правило застосовується і в інших господарських товариствах (з обмеженою та додатковою відповідальністю). Деколи цей же принцип діє і в повних та командитних товариствах, в яких, за загальним принципом, голосування не залежить від розміру частки в майні, але, по-перше, інше може бути передбачено установчими документами, а по-друге, змінення акцентів на те, що управляються ті учасники, які несуть повну відповідальність за результати їх діяльності, призводить до того, що організаційні права знову таки залежать від майнових відносин [4, с. 217]. Немайнове право на інформацію, немовби супроводжує майнові права і дозволяє реалізувати організаційні права. І навпаки, без організаційних зусиль, що мають місце як спочатку при створенні товариства, так і в подальшому при налагодженні його діяльності та належному рівні управління, майнові права не матимуть ніякої цінності.

Проте, вже в своїх останніх працях І. В. Спасибо-Фатеева говорить про подвійний формат корпоративного права. Подвійність полягає в тому, що самі корпоративні права складаються з кількох дрібних прав, які загальноприйнято поділяти на дві складові – майнові та організаційні права[5, с. 181].

Виходячи з того, що в науці корпоративні права визначаються як поєднання майнового та немайнового (організаційного) характеру, можемо говорити про наявність двох основних груп корпоративних прав. Саме тлумачення немайнових прав, їх правової природи викликало гостру дискусію в науці цивільного права. Дослідники по-різному вбачають сутність цих прав, а тому перші їх називають немайновими, другі – організаційними, треті – особистими, четверті – ще інакше. Наприклад, Г. Ф. Шершеневич називає немайнові корпоративні права особистими правами, підкреслюючи їхню приналежність тому чи іншому учаснику господарського

товариства. Проте, цю думку спростовує І. Р. Калаур, вказуючи, що учасники господарських товариств мають право для участі у загальних зборах призначати свого постійного представника, а поняття "особисте" визначається як прикметник, який характеризує здійснення права безпосередньо, не через інших осіб [6, с. 180].

Такі науковці, як Н. С. Глусь, В. С. Щербина називають немайнові корпоративні права членськими (управлінськими)[7, с. 13]. Дане твердження спростовує І. Б. Саракун, вказуючи, що у господарських товариствах використовується поняття "участь" у товариствах, а не "членство" як у непідприємницьких організаціях [8, с. 44].

В. М. Кравчук висловлює думку про те, що немайнові корпоративні права іменуються як організаційні, що зумовлено об'єктивним (організація діяльності юридичної особи як суб'єкта права) та суб'єктивним (задоволення учасником товариства власного майнового інтересу) фактором [9]. А тому, корпоративні права є комплексними за змістом майновими правами, однак, включають не тільки майнові, але і організаційні елементи [10, с. 4].

В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Р. Калаур вказують про поділ корпоративних прав на майнові та організаційні права, адже такий підхід є зручним для уявлення про ті можливості, яких набувають особи, вкладаючи (інвестуючи) свій капітал у господарське товариство[6, с. 181].

Виходячи з такої точки зору, ми будемо визначати правову природу переважних прав в корпоративних правовідносинах. Дослідження науковців не дають можливості надати однозначну відповідь на питання про виключно майновий характер переважних прав, оскільки існують точки зору про те, що переважні права є організаційними та опосередковують виключно організаційні відносини. Наприклад, В. І. Крат вказує, що за юридичною природою переважне право є організаційним правом, завдяки якому створюється передумова для набуття його носієм майнових та/або немайнових суб'єктивних цивільних прав. Відповідно його реалізація відбувається у правовідносинах, які за своєю природою слід охарактеризувати як організаційні, наприклад за умови реалізації переважного права купівлі частки в статутному капіталі ТОВ його носій набуває корпоративних прав внаслідок виконання договору купівлі-продажу, а за допомогою переважного права відбувається тільки організація відносин сторін для набуття корпоративних прав [11, с. 54].

Міркування у такому руслі змушують звернутися до категорії організаційних прав. О. Красавчиков окреслив в їх баченні певну своєрідність. Він вказував, що поряд з майновими та особистими немайновими відносинами цивільне законодавство регулює й організаційні відносини. Вони, як правило, пов'язані з майновими, і відіграють для останніх свого роду службову роль. Ці відносини мають відносну самостійність, оскільки в ряді випадків вони є лише елементом, стороною майнових відносин [12, с. 16].

Проте, в корпоративних правовідносинах, даний підхід розуміння переважних прав дещо відрізняється від переважного права в речових, зобов'язальних, виключних, спадкових, сімейних сферах.

Аналіз положень Господарського кодексу, Цивільного кодексу, Закону України "Про господарські товариства" [13], Закону України "Про акціонерні товариства"[14] та інших нормативних актів щодо переважних корпоративних прав дозволяє виділити такі правомочності:

1) Учасника на купівлю частки у статутному (складеному) капіталі товариства (ч. 1 ст. 137 ЦК, ч. 2 ст. 147 ЦК, ч. 3 ст. 53, ч. 1 ст. 79 ЗУ "Про господарські товариства");

2) Акціонерів на придбання акцій додаткового випуску (ч. 3 ст. 156 ЦК, ч. 3 ст. 38 ЗУ "Про господарські товариства", ст.27 ЗУ "Про акціонерні товариства");

3) Акціонерів на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства (ч. 3 ст. 81 ГК, ст. 7 ЗУ "Про акціонерні товариства");

4) Власника привілегованих акцій, стосовно власників простих акцій, на отримання частини прибутку у вигляді дивідендів (ч. 7 ст. 6 ЗУ "Про цінні папери та фондовий ринок");

5) Членів виробничого кооперативу на купівлю паю (ч. 3 ст. 166 ЦК);

6) Учасників господарського товариства на приватизацію акцій (часток, паїв), що належать державі у статутному капіталі господарського товариства, до статутного капіталу якого, було передано об'єкт незавершеного будівництва (ч. 2 ст. 7 ЗУ "Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва");

7) Власника привілегованих акцій, стосовно власників простих акцій, на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації (ч. 7 ст. 6 ЗУ "Про цінні папери та фондовий ринок");

8) Асоційованого члену кооперативу, при ліквідації кооперативу, на одержання паю (ч. 2 ст. 14 ЗУ "Про кооперацію");

9) Асоційованих членів сільськогосподарського кооперативу, у разі його ліквідації, на отримання свого майнового внеску та відповідних часток доходу і повернення їх земельних ділянок у натурі (на місцевості) (ч. 5 ст. 12 ЗУ "Про сільськогосподарську кооперацію");

10) Держави на придбання музейних зібрань, у разі ліквідації музеїв, заснованих на приватній формі власності (ч. 2 ст. 10 ЗУ "Про музеї та музейну справу");

11) Сільськогосподарських підприємств і фермерським господарств на придбання об'єктів нерухомості, які використовуються для цілей сільськогосподарського виробництва та є у власності сільськогосподарського підприємства, що визнано банкрутом, за інших рівних умов, розташованим у даній місцевості (ч. 3 ст. 44 ЗУ "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом");

12) Вкладників командитного товариства, при його ліквідації, перед повними учасниками на одержання вкладів (ч. 2 ст. 139 ЦК, ст. 79 ЗУ "Про господарські товариства");

13) правонаступника юридичної особи, учасника товариства та спадкоємця учасника товариства на вступ до цього товариства при реорганізації юридичної особи, учасника товариства або у зв'язку із смертю громадянина – учасника товариства (ст. 55 Закону України "Про господарські товариства");

14) При реорганізації юридичної особи, учасника повного товариства, або смерті громадянина, учасника повного товариства, правонаступник (спадкоємець) має переважне право вступу до товариства за згодою решти учасників (ст. 69 Закону України "Про господарські товариства");

15) Інші правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

Детальний аналіз різновидів переважних прав дає можливість дати відповідь на питання про правову природу переважних прав, адже купівля частки, придбання акцій, отримання частини прибутку, одержання паю, приватизація акцій (часток, паїв) носять майновий характер. Виходячи з цього, дані правомочності ми відносимо до категорії майнових прав. Переважне право вступу до товариства у випадку смерті громадянина (реорганізації юридичної особи) учасника товариства науковці теж включають до майнової складової корпоративного права [6, с. 175].

Також переважні права відносять до другої групи законодавчо закріплених майнових корпоративних прав такі вчені як В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Р. Калаур [6, с. 176].

Виходячи з того, що під переважними правами у корпоративних відносинах слід розуміти переважні правові можливості, якими наділені учасники корпоративних

правовідносин перед іншими, на отримання певних благ (переважне право придбання акцій, частки, переважне право отримання дивідендів тощо), вважаємо, що переважні права несуть майновий характер, а тому можна віднести до категорії майнових корпоративних прав.

Корпоративні майнові права умовно можна поділити на суто майнові та переважні майнові. Переважні корпоративні права спрямовані на набуття майнових прав та надають право учаснику товариства набутти майнове право, яке є для нього потенційним і виникає лише за його волі та інших умов, встановлених законом.

Звичайно, можна погодитись з тим, що організаційні відносини існують, проте ми не можемо сказати, що переважні права в корпоративних правовідносинах є організаційним правом, адже кінцевим їх результатом є право "купівлі", "придбання", "одержання", "отримання" матеріальних благ, що мають майново-вартісний характер. Так, відносини, що передують будь-якому договору, тобто стадії його укладення (оферта і акцепт), можна визначати як організаційні. Наприклад, коли йдеться про переважне право акціонерів на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства, ми умовно можна виділити такі два етапи його здійснення: здійснення переважного права в вигляді прийняття чи відхилення пропозиції придбання акцій акціонером, який володіє переважним правом та процес купівлі акцій. Якщо акціонер приймає пропозицію, здійснюється майнове переважне право. Якщо відхиляє таку пропозицію, тут відносини не матимуть майнового характеру, а швидше організаційного, адже переважне право здійснюється лише за волі учасника товариства і тому не реалізуючи свого переважного права, учасник майнового права не набуває.

Отже, виходячи з вищевикладеного, можемо зробити наступні висновки. Питання правової природи переважних прав є неоднозначним і має різні шляхи вирішення. На нашу думку, переважне право в корпоративних правовідносинах носить майновий характер, а тому дану групу прав потрібно відносити до категорії майнових корпоративних прав.

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / За заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
4. Корпоративне управління: Монографія / І. Спасибо-Фатеева, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. І. Спасибо-Фатеевої. – Х.: Право, 2007. – 500с.
5. Спасибо-Фатеева І. В. Право спільної сумісної власності подружжя на частку в статутному капіталі господарського товариства / І. В. Спасибо-Фатеева // Мала енциклопедія нотаріуса (науково-практичний коментар). – 2008. – №6(42).
6. Корпоративне право України: підручник / [В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатеева та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 384с.
7. Глуць Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Н. С. Глуць. – К., 2000.
8. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками господарських товариств (цивільно-правовий аспект): дис., канд. юрид. наук: 12.00.03/ Саракун Ірина Богданівна. – К., 2007.
9. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики [Електронний ресурс] / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с. – Режим доступу до підруч.: <http://www.twirpx.com/file/181667/>
10. Кравчук В. Застава корпоративних прав // Юридичний радник. – 2005. – №1. – 10с.

11. Крат В. І. Переважні права: цивільно-правовий аспект: дис... канд. наук: 12.00.03/ Крат Василь Іванович. – Х., 2008. – 218с.
12. Советское гражданское право: Учебник. В 2 т. / Под ред. О. А. Красавчикова. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1985. – Т. 1 – 544 с.
13. Закон України "Про господарські товариства" від 10 вересня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
14. Закон України " Про акціонерні товариства" від 17 вересня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Бабецька І. Я. До питання про правову природу переважних прав в корпоративних правовідносинах

У статті визначається правова природа переважних прав в корпоративних правовідносинах. Автор аналізує діюче законодавство і погляди науковців в сфері корпоративних правовідносин щодо переважних прав.

Ключові слова: переважні права, корпоративні правовідносини.

Babetska I. Ya. K вопросу o правовой природе преимущественных прав в корпоративных правоотношениях

В статье определяется правовая природа преимущественных прав в корпоративных правоотношениях. Автор анализирует действующее законодательство и взгляды научных работников в сфере корпоративных правоотношений относительно преимущественного права.

Ключевые слова: преимущественные права, корпоративные правоотношения.

Babetska I.Y. To The Question About Legal Nature Of Dominant Rights In The Corporate Legal Relationships.

The legal nature of the prevailing rights in the corporate relationships is determined in the article. The author examines the existing legislation and the views of scholars in the field of corporate legal relations concerning prevailing rights.

Keywords: prevailing rights, corporate relationships.

Васильєва В.А.

Проблеми вдосконалення правового регулювання договорів про надання посередницьких послуг та його закріплення у чинному законодавстві

УДК 347.746.7

Розширення сфери правового регулювання і поглиблення основних концептуальних засад зобов'язального права вимагає переосмислення переважної більшості доктринальних положень цивільного права. Як відмічала професор Н. С. Кузнєцова, інститути зобов'язального права ставлять перед цивільно-правовою доктриною нові методологічні проблеми, які викликають необхідність нового творчого переосмислення поглядів і концепцій та зумовлюють потребу врахування позитивного зарубіжного досвіду, яка продиктована процесом приєднання України до європейських правових стандартів і тенденцією гармонізації українського законодавства з правом Європейського співтовариства [1, с. 14, 15].

Цивільний кодекс України містить легальне визначення зобов'язання, яке виникає з договорів про надання послуг. За договором оплатного надання послуг виконавець